

Detektorfynden i Hjulby

Myntanvändningen på dansk landsbygd 1200–1539

Uppsats (II) i arkeologi,

Stockholms universitet.

VT 2024

Mats Udikas

Handledare: Professor Jens Christian Moesgaard

1. Inledning.....	1
1.1 Kraftig tillväxt av danska myntfynd	1
1.2 Syfte och frågeställning	1
2. Bakgrund.....	1
2.1 Kyrkofynden av mynt.....	1
2.2 Detektorfynden av mynt.....	1
2.3 Fyndplatserna i Hjulby.....	2
2.4 Myntningspolitiken under 1200- och 1300-talen.....	3
3. Källmaterial och metod.....	3
3.1 Identifiering och datering.....	3
3.2 Mynten i fyndförteckningarna.....	4
4. Undersökning och resultat	6
4.1 Penningarna överväger bland fynden.....	6
4.2 Mellan två myntområden.....	7
4.3 Hjulbymynt från olika tidsperioder.....	8
5. Summering.....	9
5.1 Sammanfattning.....	9
5.2 Källmaterial och referenser.....	10

English summary:

The paper is based on detector finds of 132 coins on cultivated land in Hjulby on the island of Funen in Denmark. The article compares finds on the church site and in the former village, noting the concentration of bracteates in the church context.

Funen's position in the border area between Jutland and Zealand seems to have an impact on the use of regional coins. In Hjulby, the Zealand coins predominate. But on Funen as a whole, it is instead Jutlandic coins that are the most common.

1. Inledning

1.1 Kraftig tillväxt av danska myntfynd

Under de senaste decennierna har de arkeologiska fynden av mynt vuxit kraftigt i Danmark genom användning av metalldetektorer. Detektorfynden görs oftast av amatörarkeologer på brukad mark. Det har blivit ett viktigt komplement till de traditionella arkeologiska undersökningarna och har gett viktig kunskapsutveckling när det gäller den medeltida myntanvändningen.

Den här uppsatsen bygger på 132 detektorfynd från jordbruksmark i Hjulby på Fyn där det tidigare låg en medeltida kyrka tillsammans med en by. Det innebär en möjlighet att jämföra två närbelägna arkeologiska fyndkontexter. Det är en by med ett verkstadsområde och en kyrka. Båda områdena förutsätts användas av samma landsbygdsbefolkning. De arkeologiska undersökningarna har gjorts med samma metod, med metalldetektor. Idag utgörs båda områdena av odlad mark, utan spår ovan jord av den tidigare bebyggelsen. Det ger en god jämförbarhet mellan fyndplatserna.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att belysa skillnaderna mellan myntanvändningen i en by och dess kyrka, när det gäller fördelningen av mynttyper, myntningsperiod och myntningsort. Ett annat syfte är att undersöka hur den danska myntningspolitiken avspeglar sig i fynden. Frågorna jag ställer till materialet är:

Vilka typer av mynt har hittats? När och var skedde myntningen? Hur stor andel av mynten var utländska? Vilka skillnader finns det mellan myntfynden i en kyrka och i en tillhörande by?

2. Bakgrund

2.1 Kyrkofynden av mynt

I en genomsnittlig dansk sockenkyrka finns mellan hundra och tvåhundra mynt som golvfynd uppger Gitte Tarnow Ingvarsson (2016:79). Det har visats efter många kyrkoreoveringar, då värmesystemen i många kyrkor förnyats och då man samtidigt kunnat göra arkeologiska undersökningar av golven.

Enligt Henrik Klackenbergs tongivande avhandling (Klackenberg 1992:35) ska myntfynden primärt uppfattas som "offerspill". Det innebär att de har tappats av kyrkobesökarna i samband med olika kyrkliga förrättningar, "framför allt i samband med offret". Klackenberg utesluter inte att vissa mynt hamnat på kyrkogolvet av andra anledningar, exempelvis att de följt den döde i graven. Bengtsson och Jonsson (2019) har gett några exempel på hur kyrkobesökarna lämnade offer och kollekt. Det kunde ske på en handhållen kollekttavla, i en offerstock eller på ett altare.

2.2 Detektorfynden av mynt

En stor del av de danska myntfynden har gjorts av amatörarkeologer med metallsökare eller detektorer. Till skillnad från i Sverige är det tillåtet för amatörarkeologer att använda metalldetektorer i Danmark. Fynd av mynt präglade före år 1536 ska mot ersättning lämnas in till det danska museiväsendet enligt lagen om Danafæ (Moesgaard 2006:144). Danmarks Nationalmuseum ansvarar för registrering och hantering av myntfynden.

Under de senaste decennierna har det skett ett kraftigt uppsving av upptäckterna av medeltida mynt med detektor, vilket har ändrat synen på hur mynt användes under medeltiden, enligt Jens Christian Moesgaard (2020:23–24). Han ger ett exempel på ett arkeologiskt projekt i ett jordbruksområde på västra Själland. Detektorfynd har här gjorts här sedan 1980, men den stora ökningen har skett under de senaste tio åren. Amatörarkeologer med detektor har gjort 1518 lösfynd av mynt daterade till åren ca 1100–1541. Det kan jämföras med 68 kyrkofynd och 46 fynd i andra arkeologiska utgrävningar i området under samma period och dessförinnan. Moesgaard menar att antalet fynd som gjordes fram till 1970-talet var så litet att man kunde få uppfattningen av att mynt inte användes av medeltidens bönder. Men de senare årens omfattande detektorfynd har ändrat bilden.

Moesgaard pekar på att undersökningar med metalldetektor har några inneboende begränsningar. En del mynt och myntfragment kan vara för små för att upptäckas med detektor. Det gäller särskilt brakteater, tunna och ensidiga mynt som var vanliga i Danmark under 1300- och 1400-talen. En iakttagelse som gjorts i Danmark är att brakteater sällan hittas vid undersökningar med metalldetektor i sekulära kontexter. Däremot är de ofta förekommande i kyrkofynd. Frågan har rests om det är ett metodproblem, att metalldetektorerna inte är känsliga nog för de lövtunna mynten.

Med två grundliga undersökningar med detektor på marker där de medeltida kyrkorna i Uld och Oldrup tidigare låg, visar Moesgaard att så inte är fallet. (Moesgaard 2018:194–197). Signifikanta fynd av brakteater blev resultatet av undersökningarna. I Uld var 5 av 70 mynt brakteater (7 procent) och i Oldrup var 15 av 65 mynt brakteater (23 procent).

Moesgaard påpekar dock att andelen brakteater av naturliga skäl oftast är större i kyrkor som används, eftersom inomhusmiljön är mer skonsam mot dem. Ligger de utomhus, i åkrar som brukas, påverkas mynten av gödningsämnen och mekanisk bearbetning med plog. Mynten kan brytas sönder under jordbearbetningen. Tunna och ömtåliga mynt har bättre möjligheter att överleva i en skyddad inomhusmiljö än i utomhus konstaterar Moesgaard.

Undersökningsmetoderna är dessutom olika, i en kyrka med stående väggar används vanligen sällning, en utmärkt metod för små fynd. En metalldetektor klarar trots allt inte alltid att upptäcka en sönderdelad brakteat.

Moesgaard pekar på att skillnaden i fyndfrekvens av brakteater i kyrkliga och sekulära kontexter har fastslagits i både detektorundersökningar och traditionella grävningar. Skillnaden avspeglar därmed en medeltida realitet.

2.3 Fyndplatserna i Hjulby

Den här uppsatsen behandlar detektorfynd från Hjulby Kirketomt och det tidigare Hjulby Landsby. Fyndplatserna ligger på brukad mark omkring 0,5–1 km sydost om det nuvarande samhället i Hjulby. Platsen har sedan gammalt varit en knutpunkt för förbindelserna mellan Fyn och Själland. Stora Bält skiljer de båda öarna åt.

Mogens Bo Henriksen menar att Hjulby förmodligen var föregångare till staden Nyborg. Hans tolkning är att Hjulby under vikingatiden styrdes av en storman. På platsen fanns ett verkstadsområde och en gård med långhus. Dokument från 1180-talet visar att Hjulby blivit en central plats för kungamakten, förmodligen som en kungsgård. Antagligen byggdes även den tidigare kyrkan då. (Henriksen 2002:161–169).

Det var en mindre romansk kyrka av sten och med tegeltak som stod på Kirketomten. Måtten på grunden var 7 x 22 m. Det fanns en kyrkogård med plats för omkring 3000 gravar. Verkstäderna i Hjulby tappade i betydelse i slutet på 1100-talet och övergavs och byn fortsatte existera som en ”vanlig” by, baserad på jordbruk. Kyrkan stod kvar till reformationen och revs i mitten på 1500-talet.

Idag återstår inga byggnadsrester ovan jord. Under 1990-talet gjordes ett par mindre arkeologiska undersökningar på platsen där kyrkan stått och läget för grundmurarna har fastställts (Moesgaard 2006:144). En stor del av myntfynden från Kirketomten och Landsbyn har gjorts av amatörarkeologer.

2.4 Myntningspolitiken under 1200- och 1300-talen

1200- och 1300-talen var en turbulent tid i det medeltida Danmark. Myntframställningen i Danmark kan betraktas som en regionalisering med varje landsdel som eget myntområde. Myntherren hade rätten att ta in en slagskatt för de tillverkade mynten. De bestämde också myntens vikt och silverhalt. Frekvent, ibland så ofta som en gång om året, tillverkades nya mynt med nya motiv. Äldre mynt tvångsinlöstes till den kurs som myntherren beslutade. Även växlingsavgiften förmodas vara en drivkraft att vidmakthålla systemet. Keld Grinder-Hansen har daterat gott och väl 550 olika danska mynt från åren 1241–1340, alla med valören penning. (Grinder-Hansen 2000: 44–45, 304–311).

För den danska statsmakten slutade 1200- och 1300-talens myntningspolitik med mer eller mindre än en katastrof. Kungen och hans vasaller använde myntningssystemet för att finansiera en omfattande krigsföring. Silverhalten i mynten sjönk. Omkring år 1300, innehöll mynten i stort sett inget silver och de bestod i stort sett av ren koppar. Därmed hade mynten fått så lågt värde att de också användes för små köp och fick en hög omloppshastighet. Det betyder att risken för att tappa dem ökade. Dessutom var de så lite värda att man inte letade särskilt länge efter ett förlorat mynt. En konsekvens av det urholkade penningvärdet och det stora penningbehovet var att kungamakten stegvis tvingades att sätta stora delar av landet i pant (Grinder-Hansen 2000:35–36).

Efter den danske kungen Kristoffer II:s död 1332 valdes ingen ny kung i Danmark under åtta år. Myntningen upphörde också i det danska området väster om Öresund. Först 1380 kom myntningen i gång igen, i Ribe på Jylland (Galster 1972:16, 47).

Under krisåren för den danska riket utgjorde utländska mynt huvuddelen av den myntmängd som cirkulerade. Det var franska turnoser, engelska sterlingar och nordtyska brakteater. Även ett fåtal svenska brakteater hittade vägen till Danmark. (Moesgaard 2019:10)

Gitte Ingvardson (2016:85) fastslår med hänvisning till tidigare litteratur att danska penningar från omkring år 1300 fortsatte att cirkulera under den andra halvan av 1300-talet, ibland ända in på 1400-talet. De utländska mynten användes då parallellt med de danska.

3. Källmaterial och metod

3.1 Identifiering och datering

Källmaterial till uppsatsen är två fyndförteckningar med mynt från Hjulby Kirketomt och Hjulby Landsby (Slots- og kulturstyrelsen, Fund- og Fortidsminder, Stednummer, 090611-Nyborg Landsogn). Fyndförteckningen med 42 nummer från Hjulby Kirketomt har tidigare publicerats (Moesgaard 2006). Fyndförteckningen från Hjulby Landsby med 90 nummer är sammanställd av danska Nationalmuseums numismatiska avdelning och utgörs av fynd från fyra platser där Landsbyn tidigare har legat. Förteckningen har bearbetats och aktualiserats som följer de senaste forskningsrönen, som en del av uppsatsarbetet.

De danska mynt som identifierats, är klassificerade antingen enligt Mansfeld-Büllners system eller enligt Galster (1972). Arbetsmetoden har varit att notera deras attribut: mynttyp, präglingsperiod och präglingsort. Uppgifterna om attributen hämtades från Grinder-Hansen (2000) och Galster (1972).

För mynt präglade i Danmark under åren 1240–1340 använder numismatiker Mansfeld-Büllners snart 140 år gamla klassificering. Den bygger på Harald V Mansfeld-Büllner: ”*Afbildninger af samtlige hidtil kjendte Danske Mønter fra tidsrummet 1241–1377*”. Verket gavs ut första gången 1887. Keld Grinder-Hansen har gjort en grundlig omarbetning av Mansfeld-Büllners uppgifter i sitt standardverk (Grinder-Hansen 2000). Fortfarande används dock Mansfeld-Büllners myntbeteckningar (”MB-nummer” i det följande). Eftersom exakta präglingsår ofta inte går att fastställa så använder sig Grinder-Hansen sig av tioårsperioder inom vilka mynten placerats in.

I undersökningens första steg gjordes en revision av fyndförteckningen för Landsbyn. Utgångspunkten var MB-numren och Grinder-Hansen (2000). För mynt från år 1380 och framåt används Galster (1972). En svårighet har varit att alla mynt inte har kunnat identifieras helt och hållet. De danska mynt som är delvis identifierade anges bara med ”Danmark” som myntningsort. Tidsperioden har i de fallen genomgående satts till ”1270–1349”. Fyndförteckningen för Kirketomten i Moesgaard (2006) var uppdaterad enligt Grinder-Hansen (2000).

Jämförelserna mellan fynden på Hjulby Kirketomt och Hjulby Landsby har gjorts med enkla statistiska metoder. För de tre attributen mynttyp, myntningsort och datering används beräkning av procentandelar i diagrammen. För dateringen används också de statistiska måtten aritmetiskt medelvärde och median. Eftersom jämförelsen bara görs för två fyndplatser anser jag att det är tillräckligt.

Ett frekvensdiagram har också använts för att presentera andelen funna mynt i varje decennium, se diagram 5 på sidan 9. Jag anser att diagrammet ger en bättre åskådlighet och förståelse av materialet än statistiska mått som median- och genomsnittsålder.

För frekvensdiagrammet gjordes en normering av fyndmaterialet. Det gäller mynt vars präglingsperioder inte passar med Grinder-Hansens datering i tioårsperioder. Normeringen berör främst ett antal tyska mynt och de delvis identifierade danska mynten. Präglingsperioderna har här satts till 20 år och 80 år. Exempelvis har ett mynt som präglats någon gång mellan 1400 och 1419 placerats i de två perioderna 1400–1409 och 1410–1419. I båda positionerna har mynten fått vikten 0,5. (I stället för vikten 1,0 som ges till alla mynt som daterats till ett enda decennium enligt Grinder-Hansen.) Vikten 0,5 avspeglar sannolikheten av att ett mynt är präglat under ett av två möjliga decennier. På samma sätt får mynten präglade i perioden 1270–1349 vikten 0,125 (en 1/8-del) i åtta positioner i frekvensdiagrammet.

3.2 Mynten i fyndförteckningen

Sammanlagt finns ett tiotal olika typer av mynt i fyndförteckningarna från Hjulby. De är:

Penning, ursprungligen det enda existerande myntet, senare ett växelmynt värt 1/12 skilling. *Brakteat*, lövtunna ensidiga mynt. Ofta från norra Tyskland och präglade i valören penning. *Hvid*, ty. *Witten*, värd 4 penningar. Av bra, ”vitt”, silver. *Skilling*, värt 12 penningar. Namnet en översättning av lat. ”solidus”. *Sterling*, namn för den danska trepenningen. Namnet hämtat från ett engelskt mynt. *Kobbersterling*, inflationsmynt, slaget av Erik av Pommern. *Søsling*, danskt och plattyskt namn på en sexpenning eller halvskilling. *Vinkenaugen*, mynt från Pommern värd ett halv lybsk Pfennig. Förklaringarna är hämtade från Galster (1972:102–103).

Fyndförteckning – Kirketomten					Fyndförteckning – Landsbyn									
Fynd-id	Typ	Land ort	el. Prägling-period	Katalog-referens	Fynd-id	Typ	Land el. ort	Prägling-period	Katalog-referens	Fynd-id	Typ	Land el. ort	Prägling-period	Katalog-referens
5281.1	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 380-387	5155.1	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	10646.1	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 547?
5281.10	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	5379.1	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	MB 545	10646.2	Kst.	Danm.	1420-29	G 7, 10, 14 15
5281.11	Brak.	M-burg?	1400-99?	MB 539	5380.1	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	MB 546	10646.3	Kst.	Danm.	1420-29	G 7, 10, 14 15
5281.2	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	541-546?	5380.2	Pen.	Nj.	1290-99	MB 433	10646.4	Kst.	Danm.	1420-29	G 7, 10, 14 15
5281.3	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	MB 546	5380.3	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	11192.1	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
5281.4	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 547-549	5859.1	Pen.	Nj.	1250-59	MB 90 Var	11607.1	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
5281.5	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 547-549	5859.2	Pen.	Ribe	1300-09	MB 622	12133.1	Pen.	Rosk.	1290-99	MB 443
5281.6	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 547-549?	5878.2	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 554	12133.2	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	MB 544
5281.7	Pen.	Saksk.	1330-39	MB 571	5878.3	Søs.	Kbh.	1524	G 57B	12133.3	Pen.	Ribe	1320-29	MB 587?
5281.8	Pen.	Nj.	1320-29	MB 588?	5879.2	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 403, 594?	12133.4	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
5281.9	Pen.	Ribe	1320-29	MB 610?	5880.2	Pen.	Rosk.	1280-89	MB 245	12133.5	Søs.	Danm.	1270-1349	MB
5381.1	Pen.	Slesvig	1252-59	MB 103	5880.3	Pen.	Nj.	1280-89	MB 423	12136.2	Pen.	Slesvig	1250-59	MB 100
5381.2	Pen.	Rosk./Nj.	1310-19	MB 342-348	5880.4	Pen.	Nj.	1290-99	MB 479	12136.3	Pen.	Rosk.	1310-19	MB 342-348?
5381.3	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 380-387	5880.5	Pen.	Nj.	1330-39	MB 581-82	12136.4	Pen.	Nj.	1320-29	MB 352
5381.4	Pen.	Rosk.	1310-19	MB 615	5880.6	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	12136.5	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 415
5381.5	Pen.	Ribe	1300-09	MB 627	5943.1	Pen.	Slesvig	1290-99	MB 463 Var 1)	12136.6	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 415
5381.6	Brak.	Mainz	1419-34	Walter 119	5943.2	Brak.	Nv./Ld	1400-20	G 5	12136.7	Pen.	Rosk.	1290-99	MB 453
5911.1	St	Ld	1400-20		5943.3	Kst.	Ld	1420-29	G 10	12136.8	Pen.	Rosk.	1300-09	MB 515?
5911.2	Brak.	M-burg	1400-99?	Sæther 20?	5975.1	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 389-90	12136.9	Pen.	Ribe	1320-29	MB 590-592?
6046.1	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 550-553	5976.1	Pen.	Ribe	1320-29	MB 395-399	12139.1	Pen.	Rosk.	1310-19	MB 486
6046.2	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	5976.10	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	12139.2	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	MB 547-549
6046.3	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	5976.11	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	12139.3	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6046.4	Brak.	Danm.	1400-20		5976.12	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	12139.4	Witten	Lübeck	1530-39	-
6046.5	Kst	Danm.	1420-35		5976.13	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	13472.1	Kst.	Danm.	1420-29	G 7, 10, 14 15
6325.1	Pen.	Nj.	1310-19	MB 478	5976.14	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	13472.2	Brak.	M-burg	1200-1500	-
6325.2	Pen.	Nj.	1310-19	MB 519	5976.2	Pen.	Nj.	1300-09	MB 442	13569.1	Pen.	Nj.	1290-99	MB 428
6325.3	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 550-553	5976.3	Pen.	Nj.	1300-09	MB 442	13569.2	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6325.4	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 550-553	5976.4	Pen.	Nj.	1310-19	MB 484	13569.3	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6325.5	Pen.	Rosk.	1310-19	MB 608	5976.5	Pen.	Slesvig	1290-99	MB 492 MB 539-41,	13569.4	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6325.6	Pen.	Ribe	1310-19	MB 619	5976.6	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	543-45	13569.5	Kst.	Danm.	1420-29	G 7, 10, 14 15
6325.7	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	5976.7	Pen.	Rosk.	1330-39	MB 562	13569.6	Sk. (Kl.)	Mö	1518-22	G 42
6416.1	Pen.	Slesvig	1290-99	MB 463	5976.8	Pen.	Rosk.	1330-39	MB 571	13672.10	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6416.10	Sk.	Ribe	1536		5976.9	Pen.	Nj.?	1320-29	MB 583-584	13672.11	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6416.11	Brak.	M-burg	1400-99		6331.1	Hvid	Wismar	1379	Jesse 365	13672.2	Pen.	Ribe	1280-89	MB 249
6416.2	Pen.	be?	1330-39	MB 586?	6357.1	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 547-549	13672.3	Pen.	Rosk.	1290-99	MB 271
6416.3	Pen.	Nj., Ribe	1330-39	MB 581, 602	6386.1	Pen.	Nj.	1290-99	MB 430?	13672.4	Pen.	Rosk./Nj.	1290-99	MB 338
6416.4	Pen.	Rosk.	1310-19	MB 615	6664.1	Pen.	Rosk.	1280-89	MB 246	13672.5	Pen.	Rosk./Nj.	1310-19	MB 344
6416.5	Pen.	Rosk.	1310-19	MB 615	6664.2	Søs.	Ålborg	1524-25	G 76	13672.6	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 389
6416.6	Hvid	Mö	1448-81		6665.1	Pen.	Danm.	1270-1349	MB	13672.7	Pen.	Ribe	1300-09	MB 618?
6416.7	Hvid	Mö	1481-13		6665.2	Vink.	Stettin	i. u.	dbg 248	13672.8	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6416.8	Hvid	Mö	1481-13		7644.1	Kst.	Danm.	1420-29	G 7, 10, 14 15	13672.9	Pen.	Danm.	1270-1349	MB
6416.9	Hvid	Mö	1481-13		8280.1	Pen.	Rosk.	1320-29	MB 380-387					
					8280.2	Pen.	Rosk./Nj.	1320-29	MB 541-46					
					8280.3	Pen.	Rosk.	1330-39	MB 571					
					8280.4	Pen.	Ribe	1320-29	MB 590-592					
					8280.5	Pen.	Danm.	1270-1349	MB					
					8280.6	Pen.	Danm.	1270-1349	MB					
					9106.1	Pen.	Rosk.	1330-39	MB 571					
					9106.2	Pen.	Danm.	1270-1349	MB					

Förklaring: Brak. – Brakteat, Kst. – Kobbersterling, Kl. – Klipping, Pen. – Penning, Sk. – Skilling, St. – Sterling, Søs. – Søsling, Vin – Vinkenauge, Danm. – Danmark, Kph. – Köpenhamn, Mö – Malmö, M-burg – Mecklenburg, Nv – Næstved, Nj – Nørrejylland, Rosk – Roskilde, Saksk – Saksøbing, i. u. – Ingen uppgift, Var. – variant, Var. 1) – var. m. DVX (variant präglad av hertigen i Slesvig), ? – mindre säker identifiering el. ort.

Tabell 1. Fyndförteckningar över fynden i Landsbyn (42 st) och Kirketomten (90 st) i Hjulby. Förteckningarna är sorterade efter inventarienummer (Nationalmuseum, Köpenhamn). Dateringarna följer Grønder-Hansen (2000).

4. Undersökning och resultat

4.1 Penningarna överväger bland fynden

Diagrammet visar att de danska penningarna helt dominerar fynden på Kirketomten och i Landsbyn. För präglingsperioden 1250–1329 finns endast penningar representerade bland fynden på Kirketomten (30 st) och Landsbyn (75 st).

Påföljande decennier sker ingen myntning i Danmark och i Hjulby ger det en lucka för präglingsdatumen på flera tiotals år. Sett till hela perioden så finns en större andel av kopparmynt i Landsbyn än på Kirketomten. (90 procent penningar och kobbersterlingar i Landsbyn, 74 procent på Kirketomten).

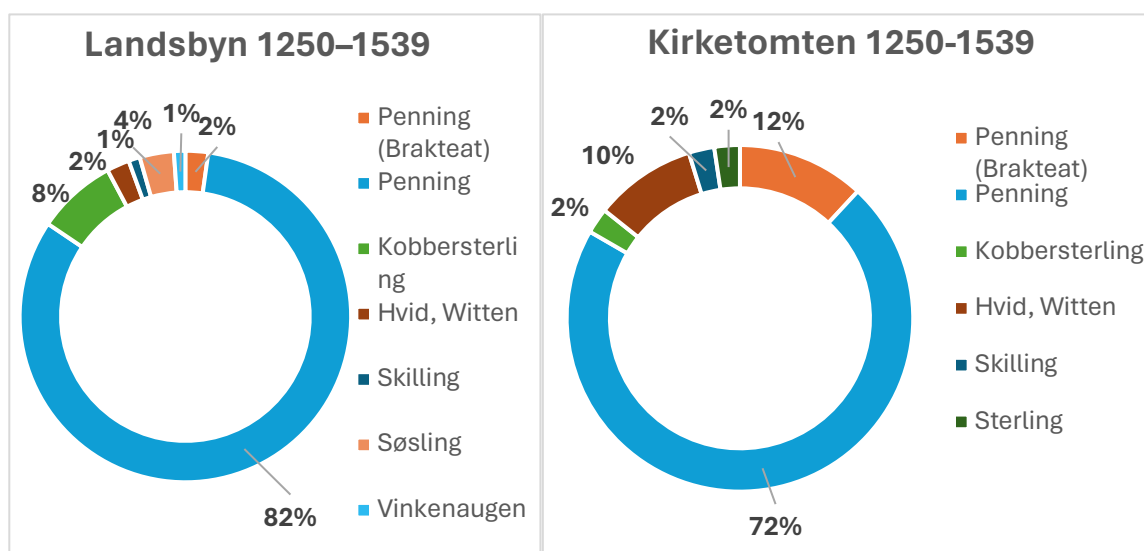

Diagram 1. Mynttyperna i Landsbyn. 90 mynt.

Diagram 2. Mynttyperna på Kirketomten. 42 mynt.

Näst vanligast bland fynden på Kirketomten är brakteaterna. Det är tre brakteater med oxhuvud från Mecklenburg, en brakteat från Mainz och en från Danmark. Även i Landsbyn har man gjort ett fynd av en brakteat med oxhuvud från Mecklenburg. Den högre fyndfrekvensen av brakteater på Kirkemarken stämmer alltså väl med iakttagelsen att brakteater är betydligt vanligare i kyrkliga än i sekulära kontexter i Danmark. På Kirketomten har man också hittat en samling av fyra silvermynt av typen hvid präglade i Malmö, alltså Skåneland. I övrigt tre fynd av en skilling, en sterling och ett exemplar av Erik av Pommerns inflationsmynt kobbersterlingen.

Inte mindre än sju kobbersterlingar har hittats i Landsbyn. Det gör myntet till det näst vanligaste bland fynden i byn. I övrigt finns ett par hvid-mynt (motsv 4 penningar) och flera söslinger (motsv 6 penningar eller halvskilling). Dessutom en odaterad vinkenaugen från Stettin.

4.2 Mellan två myntområden

Figur 1. Ön Fyn ligger mellan Sjælland och Jylland och mynt från båda dessa båda viktiga myntområden finns i fyndmaterialet från Hjulby (Wikimedia Commons /Mats Udikas).

Danmark var indelat i myntområden. Grinder-Hansen anser inte att Fyn var ett eget myntområde jämförbart med Sjælland, Nørrejylland eller Skåneland. Visserligen pågick myntproduktion tidvis under 1200- och 1300-talen i öns huvudort Odense. Mynten ingick sedan i den jylländska myntcirkulationen (Grinder-Hansen 2000:77).

Moesgaard pekar på att Fyn låg mellan de själländska och jylländska myntområdena och att det tydligt märks på fördelningen av mynt mellan olika präglingsorter. Han uppger också att man tidvis försökt lägga samman myntområdena på Sjælland och Jylland. Grinder-Hansen har identifierat flera tiotal mynttyper som cirkulerat på både Nørrejylland och Sjælland. Dessa är främst slagna under perioden 1310–1329 (Grinder-Hansen 2000:307–310; Moesgaard 2006:144).

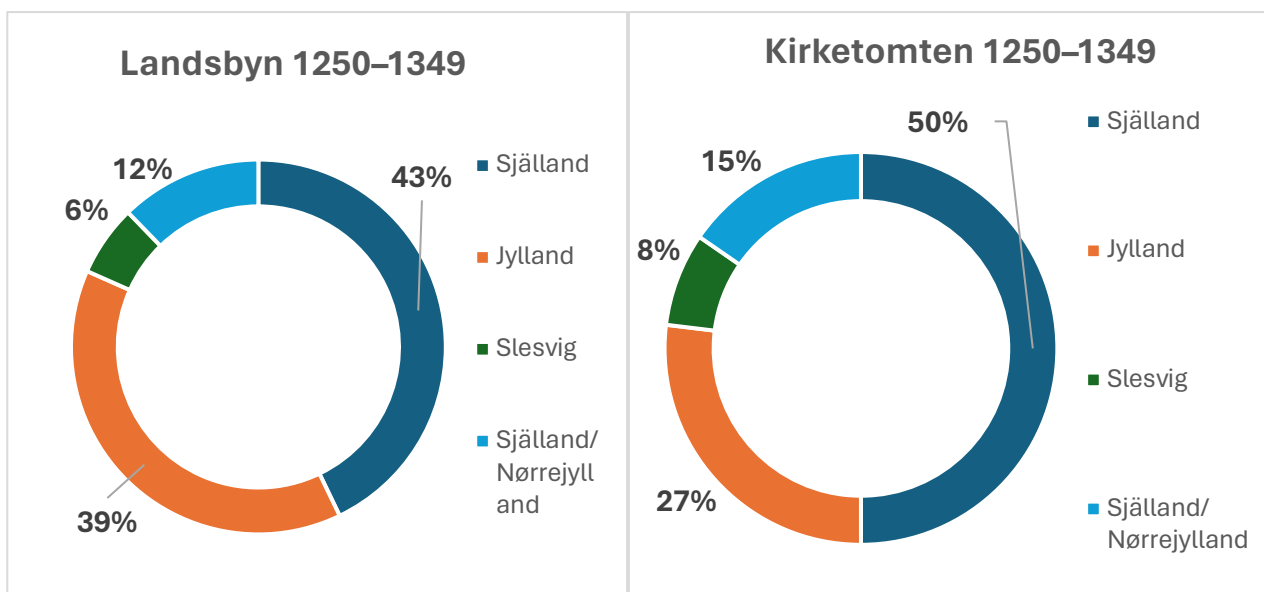

Diagram 3. Danska mynt 1250–1349 i Landsbyn. I Landsbyn fanns en liten övervikt av mynt från Sjælland. Totalt 49 identifierade mynt från

Diagram 4. Danska mynt 1250–1349 på Kirketomten. På Kirketomten dominerade mynten från Sjælland. Totalt 26 identifierade mynt från Danmark,

Hur avspeglar sig då detta i myntmaterialet från Hjulby? Av de totalt 105 penningarna från 1250–1349 har präglingsorten identifierats för 75 stycken. Det är 49 från Landsbyn och 26 från Kirketomten. Penningar från myntområdena Själland och Jylland dominerar i materialet, tillsammans utgör de 85–90 procent av de fynden från perioden som identifierats fullt ut. Diagram 3 visar att i Landsbyn vägde det ganska jämnt mellan Själland (43 procent) och Jylland (39 procent).

Diagram 4 visar att på Kirketomten däremot var andelen själländska mynt betydligt högre än andelen jylländska mynt (50 procent resp 27 procent). På både Kirketomten och Landsbyn hittades mynt som var giltiga i både Nørrejylland och Själland. Här finns en mindre skillnad mellan Kirketomten och Landsbyn (8 procent respektive 6 procent).

För ön Fyn som helhet uppger Grinder-Hansen att de jylländska mynten är i majoritet bland lösfynden. Själland står för mellan 20 och 40 procent av myntfynden som helhet (Grinder-Hansen 2000:200). Att fyndsituationen i Hjulby skiljer sig från övriga Fyn kan förklaras med läget på öns östkust och där Hjulby förmodligen låg i en knutpunkt för förbindelserna till Själland.

De utländska mynten är få i fyndmaterialet, sammanlagt åtta; fyra i Landsbyn och fyra på Kirketomten. På Kirketomten är alla utländska mynt brakteater, tre från Mecklenburg och en från Mainz. Alla är dessutom slagna efter år 1400. I Landsbyn är det större variation på fynden. Här hittades två hvid-mynt från Lübeck och Wismar, en vinklerauge från Stettin och en brakteat från Mecklenburg. Det innebär att andelen utländska mynt är dubbelt så stor på Kirketomten jämfört med Landsbyn, 9,5 procent jämfört med 4,4 procent.

Sedan kommer frågan om präglingsdatumen av de utländska mynten. Mynten på Kirketomten är alla slagna år 1400 eller därefter. I Landsbyn däremot är dateringen av de tyska mynten betydligt sämre. Hvid-myntet från Lübeck och vinklerauge-myntet är odaterade. Brakteaten är inplacerad i den långa perioden år 1200–1500. Hvid-myntet från Wismar har däremot fått en precis datering, till 1379.

4.3 Hjulbymynt från olika tidsperioder

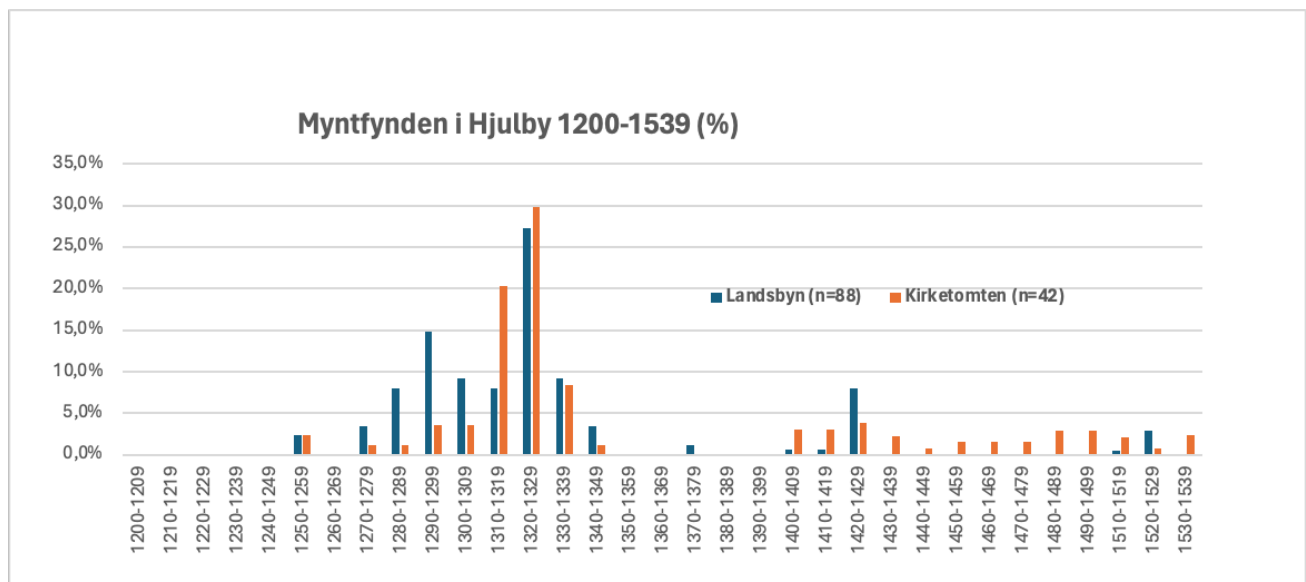

Diagram 5. Frekvensdiagram med mynten från Landsbyn och Kirketomten i Hjulby inlagda. (130 mynt, FP 6665.2 och 12139.9 ingår inte pga att de saknar datering)

Diagram 5 visar ett frekvensdiagram över hur myntfynden från Landsbyn och Kirketomten fördelar sig på en tidsaxel. För Landsbyn har diagrammet en topp under de sista årtionena av 1200-talet. Den följs sedan av en kraftig tillväxt på Kirketomten, med en topp vid 1320-talet. Även fynden i Landsbyn når ett nytt maximum under detta årtionde. 25–30

procent av alla mynt som hittats i Landsbyn och Kirketomten är präglade under årtiondet 1320–1329. Den danska myntningspolitiken kan förklara det maximet. Toppen utgörs nämligen av mynttyper som är vanliga även på andra fyndplatser och som anses ha varit i cirkulation längre än vad som var brukligt under perioden.

Under hela perioden 1240–1340 var i allmänhet cirkulationstiden för mynt kort. Mynten förklarades vara ogiltiga efter en tid, växlades in och ersattes av nya. Det är bakgrunden till de stora antalet mynttyper som finns i Danmark från de åren. Vissa årgångar tilläts nämligen cirkulera en längre tid, vilket innebar att många fler fynd har hittats av de typerna. Gitte Ingvardson pekar på den mekanismen och anser att det är en trolig förklaring till de många myntfynden från perioderna 1290–99 och 1319–29. (Ingvardson 2016:83) Det betyder att mynt som präglats i början av 1300-talet kan ha hamnat i jorden eller i ett kyrkogolv under senare halvan av seklet, då inga nya mynt präglades.

Värt att notera är att i genomsnitt har fynden i Landsbyn präglats nästan 30 år tidigare än fynden på Kirketomten. Präglingsåren är i genomsnitt 1329 i Landsbyn och 1357 på Kirketomten. Skillnaden för medianvärdet är mindre, 14 år. I Landsbyn är medianåret 1310, på Kirketomten 1324.

Mynttillverkningen minskade betydligt under 1340-talet. De nådde sedan ett nolläge från mitten av 1300-talet till år 1400. Under en stor del av den perioden präglades inte några mynt i Danmark väster om Öresund.

Åren efter 1400 börjar det åter dyka upp mynt på Kirketomten. Visserligen är det i mindre antal, 2–3 procentenheter per decennium, i genomsnitt motsvarar det knappt ett mynt var tionde år. Kyrkan var i bruk ända fram till 1555 då den revs i samband med reformationen. I Landsbyn är fynden betydligt mer sporadiska än på Kirketomten, vilket också framgår av diagram 5.

5. Summering

5.1 Sammanfattning

Undersökningen är baserad på detektorfynd av 132 mynt på brukad mark från Hjulby på ön Fyn. Fynden har gjorts på en tidigare bybebyggelse, Landsbyn, och en gammal kyrkogrund, Kirketomten.

I både Landsbyn och Kirketomten övervägde penningarna som mynttyp. Ett mindre antal andra mynt från perioden 1400 – 1540 fanns också bland fynden. Bland mynten från perioden efter 1400 var brakteater, hvid och kobbersterling de vanligaste typerna.

Dateringarna visar att mynten i Landsbyn hade präglats i genomsnitt några tiotal år före fynden på Kirketomten. På Kirketomten finns ett större andel brakteater än i Landsbyn. Det stämmer väl med tidigare iakttagelser av brakteater i kyrkliga och sekulära kontexter.

Uppsatsen behandlar också Hjulbys position mellan de danska regionala myntområdena Jylland och Själland. I litteraturen har det visats att de jylländska mynten väger över något på ön Fyn. De få mynt som är slagna i Odense på Fyn, anses dessutom ha ingått i det jylländska myntsystemet. I Hjulby finns det däremot en tydlig övervikt för de själländska mynten. På Kirketomten är skillnaden mer framträdande än i Landsbyn. En förklaring till det kan vara Hjulbys geografiska läge på östra sidan av ön som innebar att orten var en knutpunkt för trafiken till och från Själland.

De utländska mynten var tämligen sällsynta i Hjulby. 5–10 procent av fynden har sitt ursprung i det tyska området.

Kirketomten har den största andelen tyska mynt. Ett enda myntslag har hittats, det är brakteater, tre av fyra från Mecklenburg, präglade med oxhuvuden. Mynten funna i Landsbyn är mer varierade. Det är hvid, vinklerauvar gen och brakteater. Här saknas tyvärr en mer precis datering för majoriteten av de utländska fynden.

5.2 Källmaterial och referenser

Bengtsson Melin, P; Jonsson, K, 2019. Medeltida kollekttavlor från Gotland. *Myntstudier* 2019:2.

Galster, G, 1972. *Unionstidens udmøntninger*. Köpenhamn: Dansk numismatisk forening.

Grinder-Hansen, K, 2000. *Kongemagtens krise. Det danske møntvæsen 1241–1340*. Diss. Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag.

Henriksen, MB, 2002. Er Hjulby Nyborgs forgænger? *Fynske minder 2002* (155–181).

Ingvardson, GT, 2016, Sjølefrelse eller lommespild – møntfundene fra Hedensted Kirke. I: Andersen, M, Mikkelsen, H (red.) *Hedensted kirke. Undersøgelser og restaureringar*. Köpenhamn: Det kongelige nordiske oldskriftselskab (79–97).

Klackenberg, H, 1992, *Moneta Nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund: Almqvist Wiksell International. Diss.

Moesgaard, JC, 2006, Kirkegulvsmønter på bar mark. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad*, 2006:4 (144–146).

Moesgaard, JC, 2018, Reconstructing the context of metal detector finds from top soil. A case study of the redundant/abandoned churches of Oldrup and Uld, Jutland, Denmark. *The Journal of Archeological Numismatics*, vol 8–2018 (175–206).

Moesgaard, JC, 2019, En skåning på Amager i 1300-tallet, *Svensk numismatisk tidskrift*, 1-2019 (10–11).

Moesgaard, JC, 2020, Metaldektorens vidnesbyrd. Brugte bønder mønter i middelalderen? *Fund & Fortid* 1–2020 (22–27).

Fund og Fortidsminder. Digital resurs via Slots- og Kulturstyrelsen, Danmark.
<https://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/Kort/>.

Fyndförteckning av mynt på Kirketomten:

Moesgaard (2006), Nationalmuseet, Köpenhamn, Stednummer 090611 – Nyborg Landssogn. FP 5281, 5381, 5911, 6325, 6416, 5281, 6325, 6046, 6325, 6416.

Fyndförteckning av mynt i Landsbyn:

Nationalmuseet, Köpenhamn, Stednummer 090611 – Nyborg Landssogn, FP 5155, 5379, 5380, 5859, 5878, 5879, 5880, 5943, 5975, 5976, 6331, 6357, 6386, 6664, 6665, 7644, 8280, 9106, 10646, 11192, 11607, 12133, 12136, 12139, 13472.

Stockholms
universitet